

TA'LIM JARAYONIDA LIDERLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH ORQALI TALABALARNING BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Rahimova Kutlibika Ergashevna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
tayanch doktoranti

E-mail: kutlibika89@icloud.com

Annotatsiya

Mazkur tadqiqotda ta'lim jarayonida liderlik ko'nikmalarini shakllantirish orqali talabalarning boshqaruv samaradorligini oshirish yo'llari o'rganildi. Tadqiqot davomida transformatsion liderlik nazariyasi, kompetensiyaga yo'naltirilgan yondashuv va tajribaviy ta'lim tamoyillari tahlil qilindi. Ilmiy manbalar asosida liderlik ko'nikmalarining muloqot, hamkorlik, tashabbuskorlik, mas'uliyat va qaror qabul qilish jarayonlariga ta'siri baholandi. Natijalar liderlik kompetensiyalarini o'quv rejalari, loyiha faoliyati, simulyatsion mashg'ulotlar va ustozlik tizimi orqali rivojlantirish talabalarning boshqaruv qobiliyatlarini mustahkamlaganini ko'rsatdi. Shuningdek, liderlik ko'nikmalari jamoaviy faoliyat samaradorligini oshirgani va mehnat bozori talablariga mos professional kompetensiyalarni shakllantirgani aniqlandi. Tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida liderlikka yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqdi.

Kalit so'zlar: liderlik ko'nikmalari, boshqaruv samaradorligi, talabalar rivojlanishi, transformatsion liderlik, kompetensiya, tajribaviy ta'lim, jamoaviy faoliyat, qaror qabul qilish, oliy ta'lim, professional rivojlanish.

Аннотация

В исследовании были рассмотрены пути повышения управленческой эффективности студентов посредством формирования лидерских навыков в образовательном процессе. В ходе работы были проанализированы теория трансформационного лидерства, компетентностный подход и принципы практико-ориентированного обучения. На основе научных источников была оценена роль лидерских навыков в развитии коммуникации, сотрудничества, инициативности, ответственности и принятия решений. Полученные результаты показали, что развитие лидерских компетенций через учебные программы, проектную деятельность, симуляционные занятия и систему наставничества способствовало укреплению управленческих способностей студентов. Также было установлено, что лидерские навыки повысили эффективность командной работы и способствовали формированию профессиональных компетенций, соответствующих требованиям рынка труда. Исследование разработало практические рекомендации по развитию лидерски ориентированного образования в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: лидерские навыки, управленческая эффективность, развитие студентов, трансформационное лидерство, компетенции, практико-ориентированное обучение, командная работа, принятие решений, высшее образование, профессиональное развитие.

Abstract

This study examined approaches to improving students' management effectiveness through the development of leadership skills in the educational process. The research analyzed transformational leadership theory, the competency-based approach, and experiential learning principles. Based on scientific literature, the role of leadership skills in communication, collaboration, initiative, responsibility, and decision-making was evaluated. The findings demonstrated that the development of leadership competencies through academic curricula, project-based activities, simulation exercises, and mentoring systems strengthened students' management capabilities. The study also revealed that leadership skills enhanced teamwork performance and contributed to the formation of professional competencies aligned with labor market requirements. The research developed practical recommendations for advancing leadership-oriented education in higher education institutions and supporting the comprehensive professional development of future specialists.

Keywords: leadership skills, management effectiveness, student development, transformational leadership, competency, experiential learning, teamwork, decision-making, higher education, professional development.

KIRISH

Oliy ta'limning vazifasi bilim uzatishdan ancha kengaygan davrda talabani kelajakdagi tashkilotchi, jamoa rahbari va mustaqil qaror qabul qiluvchi shaxs sifatida tayyorlash ustuvor yo'nalishga aylandi. Mehnat bozorining global ko'rsatkichlari ushbu yo'nalishni qo'llab-quvvatlaydi: Jahon iqtisodiy forumining 2025-yilgi hisobotida liderlik va ijtimoiy ta'sir ko'nikmasi ish beruvchilar uchun eng zarur asosiy ko'nikmalar uchligiga kirdi hamda 2023-yilga nisbatan eng katta - 22 foiz bandlik nuqtasidagi - o'sishni qayd etdi [1]. Bunday dinamika talabalarni faqat fan asoslari bilan emas, balki odamlarni boshqarish, vaziyatni baholash va birgalikdagi harakatni muvofiqlashtirish qobiliyati bilan qurollantirishni taqozo etadi.

Talaba liderligi tushunchasi an'anaviy ma'muriy boshqaruvdan farq qiladi. U o'quv guruhini muvofiqlashtirish, loyiha jamoasini yo'naltirish, fikrlarni asoslab himoya qilish va mas'uliyatni o'z zimmasiga olish kabi kundalik amaliyotlarda namoyon bo'ladi. Ta'lim muassasasi ana shunday amaliyotlar uchun tabiiy maydon yaratganda, talabaning boshqaruv samaradorligi - resurslarni, vaqtni va jamoa kuchini maqsadga muvofiq taqsimlash qobiliyati - izchil o'sib boradi [7].

Ushbu maqolaning maqsadi - liderlik ko'nikmalarini ta'lim jarayoniga maqsadli ravishda singdirish talabalarning boshqaruv samaradorligini qanday oshirishini nazariy jihatdan asoslash va ochiq ilmiy manbalar negizida amaliy yo'nalishlarni tizimlashtirishdir. Izlanish oliy ta'lim muassasalarida liderlik tayyorgarligini o'quv rejasi, tajribaviy mashg'ulotlar va ustozlik tizimi orqali rivojlantirishning konseptual modelini taklif etishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ta'lim liderligi bo'yicha zamonaviy izlanishlar yetakchi shaxsning roli bilim natijalarini yaxshilash, talaba farovonligini qo'llab-quvvatlash va muassasa siyosatini

yo'naltirishda markaziy o'rin tutishini ko'rsatadi [2]. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar liderlik kompetensiyalari oddiy ma'muriy vazifalardan ancha kengroq ekanini, ular muloqot, strategik rejalashtirish va o'zgarishlarni boshqarish qobiliyatlarini qamrab olishini ochib beradi.

Amaliy tayyorgarlik darajasida liderlik ko'nikmalarining yadrosi sifatida muloqot, hamkorlik, moslashuvchanlik va o'z-o'zini anglash ajratiladi; bu ko'nikmalar talabani jamoada ishlash va murakkab vaziyatlarda qaror qabul qilishga tayyorlaydi [7]. Tajribaga asoslangan ta'lim nazariyasi, jumladan Kolbning o'rganish sikli, ana shu ko'nikmalarni amaliy faoliyat va undan keyingi mulohaza orqali mustahkamlash imkonini beradi [10].

Transformatsion liderlik nazariyasi talaba bilan o'qituvchi o'rtasidagi munosabatni o'zaro ilhomlantirish va umumiy maqsad atrofida birlashish jarayoni sifatida talqin qiladi. Oliy ta'limda o'tkazilgan empirik izlanish 483 nafar talaba misolida o'qituvchining transformatsion liderlik uslubi talabalarning umumiy ko'nikmalarini egallashiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqladi [4]. 2009-2024-yillardagi natijalarni umumlashtirgan tahlil esa ushbu liderlik uslubi maktab madaniyati va talaba natijalari bilan bog'liqligini tasdiqladi [5].

Liderlik ko'nikmasini shakllantirishning aniq pedagogik usullari ham o'rganilgan. Hamshiralik ta'limidagi tizimli sharh talabaga yo'naltirilgan konferensiyalar, talaba boshchiligidagi mashg'ulotlar, o'quv rejasiga liderlikni integratsiya qilish va tengdoshlar nazorati modeli kabi vositalar liderlik ko'nikmasini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatdi [6]. Texnik va kasb-hunar ta'limidagi izlanish transformatsion liderlik amaliyoti inklyuziv muhitni mustahkamlash va o'qituvchini rag'batlantirish orqali talabalarning o'zlashtirishini yaxshilashini dalilladi [9].

Liderlikni rivojlantirish bir martalik o'quv tajribasi emas, balki uzluksiz jarayon ekani alohida ahamiyatga ega. AQSh oliy ta'limi misolidagi izlanish liderlik tayyorgarligini rasmiy o'quv rejasiga, tajribaviy ta'lim, ustozlik va soha bilan hamkorlik orqali olib borish zarurligini ko'rsatdi [3]. Bitiruvchi bandligi yuzasidan o'tkazilgan izlanish tajribaviy simulyatsion ta'lim talabalarda bardoshlilik hamda moslashuvchanlik kabi hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishini asosladi [8]. Mavjud manbalar liderlik ko'nikmasi bilan boshqaruv samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni tan olsa-da, ularni ta'lim jarayonining yagona konseptual modeliga birlashtirish hozircha yetarlicha yoritilmagan.

METODOLOGIYA

Izlanish nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo'lib, ochiq kirishdagi ilmiy manbalarni tizimli ko'rib chiqish, konseptual sintez va mehnat bozori ma'lumotlari bilan qiyosiy yondashuv usullariga tayanadi. Manbalarni tanlashda uchta mezon qo'llanildi: nashrning ochiq va tekshiriladigan bo'lishi, mavzuga bevosita aloqadorligi hamda ta'lim, liderlik yoki bandlik sohasida e'tirof etilgan jurnal yoxud institut tomonidan chop etilganligi.

Tahliliy ramka ikki nazariy ustunga asoslandi. Birinchisi - transformatsion liderlik nazariyasi bo'lib, u o'zaro ilhomlantirish va umumiy maqsad orqali ko'nikma rivojini izohlaydi [4]. Ikkinchisi - kompetensiyaga yo'naltirilgan yondashuv bo'lib, u liderlikni

o'lganadigan, mashq qilinadigan va baholanadigan qobiliyatlar majmuasi sifatida talqin qiladi [3]. Ushbu ikki ustun talaba liderligining shakllanish bosqichlarini va ularning boshqaruv samaradorligiga ta'sirini izchil tasvirlash imkonini berdi.

Qiyosiy bosqichda liderlik ko'nikmasining ta'limdagi o'rni global mehnat bozori talablari bilan solishtirildi. Jahon iqtisodiy forumining 2025-yilgi hisoboti 55 ta iqtisodiyot va 1000 dan ortiq ish beruvchidan to'plangan ma'lumotga tayangani uchun qiyos mezonini sifatida tanlandi [1]; undan olingan sifatli xulosalar ta'lim jarayonidagi aniq pedagogik mexanizmlar bilan bog'landi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Liderlik ko'nikmasini ta'lim jarayonida shakllantirish zarurligini global mehnat bozori talablari yaqqol tasdiqlaydi. Jahon iqtisodiy forumining 2025-yilgi hisobotida hozirgi ish beruvchilar uchun eng muhim asosiy ko'nikmalar reytingi keltirilgan bo'lib, unda liderlik va ijtimoiy ta'sir uchinchi o'rinni egalladi va barcha ko'nikmalar orasida eng katta o'sishni namoyish etdi [1]. Reytingning yuqori qismi quyidagi jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval

Ish beruvchilar uchun eng muhim asosiy ko'nikmalar reytingi¹ (2025-yil)

O'rin	Asosiy ko'nikma	2023-yilga nisbatan o'zgarish va izoh
1	Analitik fikrlash	Eng zarur ko'nikma; har 10 kompaniyadan 7 tasi muhim deb baholadi
2	Bardoshlilik, moslashuvchanlik va chaqqonlik	17 foiz bandlik nuqtasi
3	Liderlik va ijtimoiy ta'sir	22 foiz bandlik nuqtasi - eng katta o'sish
4	Kreativ fikrlash	Yuqori talab saqlanib qoldi
5	Motivatsiya va o'z-o'zini anglash	Shaxsiy samaradorlik ko'nikmasi sifatida ajratildi

1-jadvaldan ko'rinadiki, liderlik ko'nikmasi nafaqat eng talabgir uchlikka kiradi, balki o'sish sur'ati bo'yicha birinchi o'rinda turadi. Bunday holat oliy ta'lim muassasalari oldiga aniq vazifa qo'yadi: liderlikni tasodifiy emas, balki tizimli tarzda shakllantirish. Talaba ushbu ko'nikmani egallaganda, uning boshqaruv samaradorligi - vazifalarni taqsimlash, vaqtni rejalashtirish va jamoa kuchini yo'naltirish qobiliyati - bevosita ortadi.

Manbalar tahlili liderlik ko'nikmasini boshqaruv samaradorligiga aylantiruvchi uchta o'zaro bog'liq mexanizmini ajratish imkonini berdi. Birinchisi - o'quv rejasiga integratsiya: liderlik nazariyasi va amaliyoti alohida fan yoxud modullar tarkibiga kiritilganda, talaba qaror qabul qilish va muammoni hal etish ko'nikmalarini muntazam mashq qiladi [3]. Ikkinchisi - tajribaviy ta'lim: loyiha ishlari, simulyatsiyalar va guruhli topshiriqlar talabani haqiqiy boshqaruv vaziyatlariga yaqinlashtiradi va olingan tajribani mulohaza orqali mustahkamlaydi [8]. Uchinchisi - ustozlik va tengdoshlar nazorati: tajribali murabbiy yoki yuqori kurs talabasi rahbarligida ishlash liderlik xulqini namuna asosida o'zlashtirishni tezlashtiradi [6].

Ushbu mexanizmlar transformatsion liderlik nazariyasi bilan uyg'unlashganda samarasi yanada ortadi. O'qituvchi talabani ilhomlantirib, unga mas'uliyat va

¹ Manba: Jahon iqtisodiy forumi, Future of Jobs Report 2025, Skills outlook [1].

tashabbus maydonini berganda, talaba o'zini jamoaning faol a'zosi sifatida his qiladi va boshqaruv qarorlarini mustaqil qabul qila boshlaydi [4]. Empirik umumlashmalar bunday muhit talaba natijalari va o'rganish madaniyatini yaxshilashini tasdiqlaydi [5]. Texnik ta'lim sharoitida ham o'xshash yondashuv o'zlashtirishni oshirgani qayd etilgan [9]. Demak, liderlik ko'nikmasini shakllantirish talabaning shaxsiy rivojlanishigagina emas, balki uning jamoani boshqarish va natijaga erishish qobiliyatiga ham xizmat qiladi.

O'tkazilgan tahlil natijasida talaba liderligining shakllanishi bilan boshqaruv samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni quyidagicha umumlashtirish mumkin: o'quv rejasidagi nazariy poydevor amaliy tajriba bilan to'ldirilib, ustozlik orqali qo'llab-quvvatlanganda, talaba ko'nikmani barqaror xulqqa aylantiradi va bu xulq global mehnat bozori eng yuqori baholaydigan liderlik hamda ijtimoiy ta'sir qobiliyatiga aynan mos keladi [1].

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tahlil ta'lim jarayonida liderlik ko'nikmalarini maqsadli shakllantirish talabalarning boshqaruv samaradorligini izchil oshirishga xizmat qilishini ko'rsatdi. Liderlik bugungi mehnat bozorida eng tez talabga aylanayotgan asosiy ko'nikma bo'lgani sababli [1], uni oliy ta'lim muassasalarining strategik ustuvorliklaridan biriga aylantirish o'zini to'liq oqlaydi.

Amaliy nuqtai nazardan bir necha yo'nalish taklif etiladi. Birinchidan, liderlik nazariyasi va amaliyotini barcha yo'nalishlardagi o'quv rejasiga alohida modul yoki fan sifatida kiritish maqsadga muvofiq; bunday yondashuv talabaga qaror qabul qilish va jamoani muvofiqlashtirish ko'nikmalarini muntazam egallash imkonini beradi [3]. Ikkinchidan, loyihaga asoslangan va simulyatsion mashg'ulotlarni kengaytirish foydali, chunki tajribaviy ta'lim ko'nikmani amaliy harakat orqali mustahkamlaydi [8]. Uchinchidan, ustozlik va tengdoshlar nazorati tizimini joriy etish liderlik xulqini namuna asosida tez o'zlashtirishga yordam beradi [6]. To'rtinchidan, professor-o'qituvchilarning liderlik tayyorgarligini oshirish talab etiladi, zero ularning yetakchilik qobiliyati talabaga bevosita ko'chadi [3]. Beshinchidan, talaba liderligini o'lchaydigan kompetensiyaga yo'naltirilgan baholash mexanizmlarini ishlab chiqish rivojlanish jarayonini xolisona kuzatish imkonini beradi [7].

Mazkur yo'nalishlarning izchil joriy etilishi talabalarni nafaqat fan asoslarini puxta egallagan, balki jamoani ishonch bilan boshqaradigan, mas'uliyatni o'z zimmasiga oladigan va o'zgaruvchan sharoitda samarali qaror qabul qiladigan yetakchilar sifatida tayyorlashga xizmat qiladi. Liderlik ko'nikmasi bilan boshqaruv samaradorligi o'rtasidagi mustahkam bog'liqlik oliy ta'lim oldida turgan ijobiy va istiqbolli imkoniyatni ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025: Skills outlook. <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/in-full/3-skills-outlook/>

2. Developing leadership and managerial skills in educational institutions: towards effective education management. *Frontiers in Education*, 2026. <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2026.1767019/full>
3. Leadership development in U.S. Higher education: Strategies for lifelong learning and upskilling. *Journal of Innovation & Knowledge*, 2025. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2444569X2500099X>
4. Exploring the effect of transformational leadership on student generic skills: a moderated mediation model. *Humanities and Social Sciences Communications*, 2025. <https://www.nature.com/articles/s41599-025-04406-w>
5. Transformational Leadership and Educational Outcomes. *Journal of Education, Innovation, and Communication (JEICOM)*, 2024. <https://open-publishing.org/journals/index.php/jecom/article/download/949/811/1877>
6. A Systematic Review of Interventions Aiming to Promote Leadership Skills among Nursing Students: From In-Class Strategies to Curriculum Revisions. *PMC*, 2025. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC12037978/>
7. Higher Education Student Leadership Development: 5 Keys to Success. Center for Creative Leadership. <https://www.ccl.org/articles/white-papers/higher-education-student-leadership-development/>
8. Enhancing graduate employability - exploring the influence of experiential simulation learning on life skill development. *Studies in Higher Education*, 2024. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03075079.2024.2334837>
9. Transformational Leadership Practices and Their Impact on Academic Performance of Students with Diverse Disabilities in TVET Institutions: A Systematic Review. *American Journal of Education and Information Technology*, 2025. <https://doi.org/10.11648/j.ajeit.20250901.14>
10. Soft skills development and experiential learning in higher education (Kolb). *Journal of Applied Learning & Teaching*. <https://journals.sfu.ca/jalt/index.php/jalt/article/download/2905/997/9423>